

Branislav Delej a kolektív

Telovýchovné lekárstvo

SPORT ACTIVE

Cesta k zdravej pohyblivosti

www.sportmedactive.sk

Overené a účinné produkty na podporu zdravia kĺbov, šliach a svalov

Pomoc pre športovcov aj nešportovcov, ľudí s artrózami a inými degeneratívnymi ochoreniami kĺbov

Rokmi overené ideálne
zloženie prípravkov

Na trhu viac ako
7 rokov

Branislav Delej a kolektív

Telovýchovné lekárstvo

Upozornenie pre čitateľov a užívateľov tejto knihy

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto tlačenej či elektronickej knihy nesmie byť reprodukováná a šírená v papierovej, elektronickej či inej podobe bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa. Neoprávnené použitie tejto knihy bude trestne stíhané.

Automatizovaná analýza textov alebo dát v zmysle čl. 4 smernice 2019/790/EU a použitie tejto knihy na tréningovanie AI sú bez súhlasu nositeľa autorských práv zakázané.

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH a kolektív

Telovýchovné lekárstvo

Vydala GRADA Slovakia s. r. o. pod značkou Grada

Moskovská 29, 811 08 Bratislava 1

www.grada.sk

Tel.: +421 2 556 451 89

ako svoju 284. publikáciu

Zodpovedná redaktorka Mgr. Barbora Králičková, PhD.

Jazyková redakcia Ľubica Hroncová

Spracovanie obálky Adrián Macho

Grafická úprava a sadzba SOFT DESIGN, s. r. o.

Obrázky dodali autori

Fotografia na obálke comotion_design – iStockphoto

Autorský kolektív:**Hlavný autor**

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH

Spoluautori

MUDr. Monika Bartošová

MUDr. Katarína Bergendiová, PhD.

Mgr. Michala Bednáriková, SASP-FEPSAC

MUDr. Blažena Brozmanová, PhD.

PaedDr. Žaneta Csáderová, PhD.

MUDr. Róbert Dinka

doc. MUDr. Viliam Dobiáš, PhD.

MUDr. Michal Fečík

Mgr. Milan Gašpárek

prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc.

Recenzent

Dr. h. c. prof. MUDr. Peter Šimko, CSc.

MUDr. Andrej Harendarčík

doc. MUDr. Miroslav Kílian, PhD., MBA

prof. MUDr. Dušan Meško, PhD.

MUDr. Veronika Rybárová, PhD.

Mgr. Lucia Slobodová, PhD.

doc. MUDr. Martin Studenčan, PhD.

PaedDr. Mgr. Veronika Tirpáková, PhD.

MUDr. Mgr. Dávid Végh, PhD.

doc. MUDr. Radoslav Zamborský, PhD., MPH

Vydanie 1., 2025

Počet strán 448

Tlač Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Copyright © GRADA Slovakia s.r.o., 2025

Cover Photo © comotion_design – iStockphoto

Autori a vydavateľstvo ďakujú spoločnostiam Egamed, spol. s r.o., Podotech s.r.o., Sportmed, s.r.o., Sportmedactive, s.r.o. a DÓVERA zdravotná poisťovňa, a. s. za podporu, ktorá umožnila vydanie publikácie. Názvy produktov, firiem a pod., ktoré sú použité v knihe, môžu byť ochrannými známkami alebo registrovanými ochrannými známkami príslušných majiteľov, čo nie je osobitným spôsobom vyznačené. Postupy a príklady uvádzané v tejto knihe, ako aj informácie o liekoch, ich formách, dávkovaní a aplikácii sú zostavené s najlepším vedomím autorov. Z ich praktického uplatnenia však pre autorov ani pre vydavateľstvo nevyplývajú žiadne právne následky.

ISBN 978-80-8090-891-1 (print)

ISBN 978-80-8090-892-8 (pdf)

ISBN 978-80-8090-893-5 (ePub)

Predslov

Na Slovenskom trhu dlhodobo absentuje učebnica telovýchovného lekárstva pre pregraduálne aj postgraduálne štúdium na lekárske fakultách v danom odbore. Posledné Telovýchovnolekárske vademecum vyšlo v roku 2005. Kolektív autorov (ktorého viacerí autori sú členmi výboru Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva) pod vedením prezidenta Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva a prednostu Ústavu telovýchovného lekárstva Slovenskej zdravotníckej univerzity doc. MUDr. Branislava Deleja, PhD., MPH pripravili novú učebnicu telovýchovného lekárstva, ktorá prezentuje najnovšie poznatky z uvedeného odboru. Ide o odbornú učebnicu určenú predovšetkým špecialistom – športovým lekárom, medikom pri vzdelávaní v predmete telovýchovné lekárstvo, pre lekárov pripravujúcich sa na atestáciu z telovýchovného lekárstva, ale aj pre iné klinické odbory. Z učebnice môžu čerpať pre svoje vzdelanie aj tréneri a samotní športovci. Vysoká odbornosť všetkých autorov, ktorí majú dlhoročné skúsenosti s prácou so športovcami v teréne, ambulanciách, ale aj pri vedeckovýskumnej práci, zaručuje jedinečnú kvalitu a odbornosť publikácie. Učebnica je ojedinelou na odbornom trhu, ktorá tu roky absentovala. Okrem odbornej verejnosti bude prínosom aj pre všetkých, ktorí chcú zdravo aktívne žiť.

Chcel by som sa poďakovať všetkým, ktorí na tejto učebnici akokoľvek participovali. Až keď som sa pustil do tejto práce zistil som, aké je to náročné, a prečo takáto učebnica už tak dlho medzi nami nie je. Telovýchovné lekárstvo (dnes populárnejší názov Športová medicína) je multidisciplinárny odbor, ktorý zahŕňa špecifiká reakcie organizmu na záťaž. Týka sa to všetkých medicínskych odborov, preto som sa snažil osloviť všetkých odborníkov zo svojej profesionálnej disciplíny, ktorí sa venujú športovcom. Dovolím si tvrdiť, že žiadny športový lekár (myslím tým lekárov s atestáciou z telovýchovného lekárstva, ktorí pracujú so športovcami, ale aj tých neatestovaných) neovláda kompletne všetky zdravotné problémy a špecifiká športovcov. Preto je tu odborný sumár všetkých podstatných ťažkostí, s ktorými sa môže športový lekár stretnúť. Veľká vďaka patrí všetkým spoluautorom, pretože odovzdali to podstatné zo svojich vedomostí a skúseností. Odovzdali ich všetkým tým, ktorí budú čítať tieto kapitoly a predovšetkým hľadať to, čo doposiaľ nevedeli alebo čo im bolo nejasné. Ďakujem recenzentovi učebnice profesorovi Petrovi Šimkovi za odbornú recenziu. Prajem tejto učebnici, aby mala úspech nielen medzi odbornou verejnosťou ale aj medzi tými, ktorí akokoľvek participujú pri príprave a úspechoch športovcov.

Branislav Delej

Príhovor

Telovýchovné lekárstvo, vo svetovej literatúre nazývané aj športová medicína je medicínska špecializácia, ktorá sa zaoberá teóriou a praxou športových aktivít, tréningov, rôznych druhov obmedzení v pohybovej aktivite a ďalej prevenciou poranení v športe ale aj diagnostikou, liečbou a rehabilitáciou pacientov so športovými poraneniami.

Veľa rokov chýbala v našej odbornej literatúre moderná učebnica telovýchovného lekárstva a to nielen pre každodennú klinickú prax, ale aj pre prípravu k špecializačnej skúške z telovýchovného lekárstva a iných príbuzných odborov. Autori na čele s editorom a hlavným autorom docentom MUDr. Delejom pochádzajú z našich popredných pracovísk telovýchovného lekárstva. Pripravili komplexnú monografiu, ktorá reprezentuje celé spektrum moderných metód, diagnostických aj terapeutických a rehabilitačných postupov v športovej medicíne. Hlavný autor okrem náročnej editorskej role prispel do svojich kapitol dlhoročnými skúsenosťami. Publikácia telovýchovného lekárstva je ojedinelou a komplexnou monografiou v celom rozsahu telovýchovného lekárstva a vysoko si cením, že sa podarila spracovať do premysleného dobre komponovaného knižného spracovania. Je to dielo, v ktorom jednotlivé kapitoly na seba navzájom logicky naväzujú a tvoria vyvážený celok. Obrazový doprovod publikácie inštruktívne dopĺňa výklad v texte. Autori jednotlivých kapitol patria medzi najskúsenejších odborníkov vo svojom odbore. V monografii sa dozvieme súčasné informácie od histórie telovýchovného lekárstva po špeciálnu časť venovanú prvej pomoci pri športe, funkčným vyšetreniam, základom fyziológie telesných cvičení, legislatíve a rozsahu preventívnej telovýchovnolekárskej prehliadky, ďalej kardiopulmonálnej a endokrinnnej problematike, výškovej chorobe, dopingu a vekovým zvláštnosťami pri vykonávaní športu. Nezabudlo sa ani na športové úrazy.

Monografia čitateľovi ponúka kompetentné odpovede na všetky otázky spojené s problematikou telovýchovného lekárstva.

Dr. h. c. prof. MUDr. Peter ŠIMKO, CSc.

Kolektív autorov

Hlavný autor

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH

Prednosta ústavu telovýchovného lekárstva Slovenskej zdravotníckej univerzity
Prezident Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva od roku 2015 doposiaľ
Telovýchovný lekár, traumatológ, manažér. Ako lekár slovenského olympijského tímu sa zúčastnil 12 olympijských hier.

V roku 2003 založil a doposiaľ aktívne vedie neštátne zdravotnícke zariadenie (Kliniku pohybovej medicíny) Sportmed, ktorá je jediná tohto druhu na Slovensku zabezpečujúca komplexnú zdravotnú starostlivosť o športovcov a aktívnych ľudí.

Spoluautori

MUDr. Monika Bartošová

Primárka Oddelenia telovýchovného lekárstva Univerzitnej nemocnice Bratislava

MUDr. Katarína Bergendiová, PhD.

Klinická imunologička a alergologička, primárka ImunoVital Centrum, Bratislava

Mgr. Michala Bednáriková, SASP-FEPSAC

Psychológia športu Bratislava

MUDr. Blažena Brozmanová, PhD.

Sportmed Klinika pohybovej medicíny Bratislava, ortopédia a ortopedická propedeutika

PaedDr. Žaneta Csáderová, PhD.

Riaditeľka Antidopingovej agentúry Slovenskej republiky

MUDr. Róbert Dinka

Oddelenie funkčnej diagnostiky DKC NÚSCH Bratislava, detský kardiológ, telovýchovný lekár

doc. MUDr. Viliam Dobiáš, PhD.

Katedra urgentnej medicíny Slovenskej zdravotníckej univerzity – vedúci,
Life Star Emergency

MUDr. Michal Fečík

Nemocnica Agel Košice – Šaca, telovýchovný lekár

Mgr. Milan Gašpárek

Fyzioterapeut, Moverall – Národné tenisové centrum

prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc.

Fakulta telesnej výchovy a športu Bratislava

MUDr. Andrej Harendarčík

Ústredná vojenská nemocnica Ružomberok, ambulancia telovýchovného lekárstva Sliach

doc. MUDr. Miroslav Kilian, PhD., MBA

Klinika úrazovej chirurgie SZU Bratislava, UNB Bratislava

prof. MUDr. Dušan Meško, PhD.

Prednosta Kliniky telovýchovného lekárstva LF UK v Martine, hlavný odborník
Ministerstva zdravotníctva SR pre odbor telovýchovné lekárstvo

MUDr. Veronika Rybárová, PhD.

DAN Europe (Slovakia) Diving Medical Officer
Ústav súdneho lekárstva a medicínskych expertíz JLF UK a UN Martin

Mgr. Lucia Slobodová, PhD.

Ústav telovýchovného lekárstva SZU Bratislava

doc. MUDr. Martin Studenčan, PhD.

Medicínsky riaditeľ pre nechirurgické odbory, kardiológ VÚSCH a.s., Košice

PaedDr. Mgr. Veronika Tirpáková, PhD.

Ústav telovýchovného lekárstva SZU Bratislava

MUDr. Mgr. Dávid Végh, PhD.

Ortopedické oddelenie – ORTHOCENTER – Nemocnica Penta Hospitals
Dunajská Streda

doc. MUDr. Radoslav Zamborský, PhD., MPH

Ortopedická Klinika LFUK a NÚDCH Bratislava

Recenzent publikácie

Dr. h. c. prof. MUDr. Peter Šimko, CSc.

Rektor Slovenskej zdravotníckej univerzity
Prednosta kliniky Úrazovej chirurgie SZU a UNB Bratislava

Obsah

I. kapitola - HISTÓRIA 11

1. História FIMS (International Federation of Sports Medicine) a EFSMA (European Federation of Sport Medicine Associations) – **Branislav Delej** 12
2. História telovýchovného lekárstva v Československu, na Slovensku a Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva – **Branislav Delej** 15

II. kapitola - ŠPORTOVÁ MEDICÍNA 33

1. Manažment prvej pomoci na športovisku – **Viliam Dobiáš** 34
2. Preventívne prehliadky športovcov – **Monika Bartošová** 39
3. Diagnostika trénavnosti, ergometria, spiroergometria – **Dušan Hamar** 82
4. Základy fyziológie telesných cvičení – **Dušan Hamar** 122
5. Pohybová aktivita a zdravie – **Dušan Hamar** 135
6. Adaptácia na telesnú záťaž – **Dušan Meško** 141
7. Fyziologické zväčšenie srdca – športové srdce – **Dušan Meško** 147
8. Elektrokardiografické vyšetrenie športovca – **Dušan Meško** 152
9. Commotio cordis a športovanie – **Dušan Meško** 155
10. Syndróm náhleho srdcového úmrtia športovcov – **Dušan Meško** 160
11. Športová kardiológia – **Martin Studenčan** 166
12. Biochemické nálezy a športové aktivity – **Dušan Meško** 179
13. Diabetes mellitus a športové aktivity – **Dušan Meško** 181
14. Arteriálna hypertenzia a športové aktivity – **Dušan Meško** 185
15. Osteoporóza a športové aktivity – **Dušan Meško** 188
16. Hendikepovaní a športové aktivity – **Dušan Meško** 191
17. Medicínske a sociálno-patologické problémy znemožňujúce športovanie – **Michal Fečík** 194
18. Osobitosti pohybovej aktivity detí, mládeže, žien a seniorov – **Monika Bartošová** 204
19. Športovanie detí a mládeže z pohľadu detského kardiológa – **Róbert Dinka** 222
20. Vplyvy teploty na športovanie – podchladenie, omrzliny, otužovanie – **Viliam Dobiáš** 229
21. Vplyvy teploty na športovanie – prehriatie a tepelný úpal – **Viliam Dobiáš** 246
22. Ochorenie z výšok – vysokohorská choroba – **Viliam Dobiáš, Andrej Harendarčík** 253
23. Zdravotné riziká pri rekreačnom potápaní – **Veronika Rybárová** 263

24. Alergia a šport – Katarína Bergendiová	273
25. Šport a imunita – Katarína Bergendiová	280
26. Bronchiálna astma a šport – Katarína Bergendiová	292
27. Športová genetika – Dávid Végh	298
28. Športová výživa a pitný režim – Lucia Slobodová	311
29. Doping v športe a antidopingové pravidlá – Žaneta Csáderová	326
30. Psychika v športe – Michala Bednáriková	334
31. Športový lekár a lekársky kufriček – Branislav Delej	340
32. Telovýchovné lekárstvo v systéme vzdelávania na Slovensku – Veronika Tirpáková	342

III. kapitola - ŠPORTOVÉ PORANENIA MUSKULO-SKELETÁLNEHO SYSTÉMU 347

1. Muskulo-skeletálne poranenia – diagnóza, liečba, rehabilitácia – Branislav Delej	348
2. Poranenia ramena – Miroslav Kilian	351
3. Poranenia paže, lakťa, predlaktia, zápästia a ruky – Miroslav Kilian	356
4. Poranenia chrbtice, panvy a bedrových kĺbov – Branislav Delej	362
5. Poranenia kolena – Miroslav Kilian	366
6. Poranenia stehna a predkolenia – Branislav Delej	369
7. Poranenia členka a nohy – Branislav Delej	371
8. Artroskopické operácie – Branislav Delej	375
9. Svalové poranenia – Radoslav Zamborský	376
10. Avaskulárne kostné nekrózy – Radoslav Zamborský	385
11. Tendinopatie, tendinózy u športovcov – Radoslav Zamborský	393
12. Únavové zlomeniny – Radoslav Zamborský	407

IV. kapitola - INÉ ŠPORTOVÉ PORANENIA A ICH MANAŽMENT 417

1. Poranenia hlavy a krku – Branislav Delej	418
2. Poranenia hrudníka, brucha a genitálií – Branislav Delej	423
3. Ortézovanie v športe – Blažena Brozmanová	427
4. Prevencia úrazov v športe – Branislav Delej	431
5. Psychika športovca po úraze – Michala Bednáriková	434
6. Športová fyzioterapia – Milan Gašpárek	440

História

1. História FIMS (International Federation of Sports Medicine) a EFSMA (European Federation of Sport Medicine Associations)

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH.

Medzinárodná federácia športovej medicíny /Fédération Internationale de Médecine du Sport/ (FIMS) bola založená 14. februára 1928, počas 2. zimných olympijských hier v St Moritzi. 50 lekári z jedenástich krajín založili „Association Internationale Medico-Sportive“ (AIMS), ktorej názov sa neskôr zmenil. Za prvého prezidenta AIMS bol zvolený profesor W. Knoll zo Švajčiarska. Jedným zo zakladajúcich členov AIMS bol aj slovenský lekár Dr. Michal Guhr. V septembri roku 1933 sa počas 2. medzinárodného kongresu konaného v Toríne (Taliansko) zmenil názov na Federation Internationale Medico – Sportive et Cientifique. Hneď na nasledujúcom medzinárodnom kongrese v Chamonix (Francúzsko) za názov zmenil na terajší FIMS (International Federation of Sports Medicine). O tom, že sa FIMS zrodil počas olympiády a s obrovskou podporou Medzinárodného olympijského výboru (IOC) svedčí to, že v logu a na vlajke FIMS sú olympijské kruhy.

Hneď na prvom medzinárodnom kongrese FIMS roku 1928 v Amsterdame počas letných olympijských hier boli do exekutívy FIMS zvolení čs. kandidáti MUDr. J. Hovorka a prof. MUDr. K. Weigner. Na činnosti FIMS sa však nestačili podieľať a už od roku 1930 bol do tejto funkcie kooptovaný a v roku 1933 zvolený **prof. Král**, ktorý sa stal na dlhé roky prvým naozaj výkonným predstaviteľom Československa vo FIMS. Významne prispel k celosvetovému rozvoju FIMS a k rastu jej medzinárodnej prestíže a autority najmä po druhej svetovej vojne, keď spolu s prof. Govaertsom z Belgicka obnovili činnosť FIMS na demokratických princípoch. Prof. Král začal pôsobiť ako generálny sekretár a do tejto funkcie bol na prvom generálnom zhromaždení po vojne aj zvolený. Keď mu v roku 1950 vtedajšia vnútropolitická situácia znemožnila túto náročnú funkciu plne vykonávať, bol zvolený za viceprezidenta a generálnym sekretárom sa stal znova v roku 1968. Jeho politická angažovanosť za demokraciu v rokoch 1968 – 1970 mu vo vtedajšom režime znemožnila medzinárodnú činnosť. Za svoje dlhoročné zásluhy o FIMS bol v roku 1972 vyznamenaný zlatou medailou a zvolený za čestného viceprezidenta FIMS. V roku 1976 bol v Montreale **prof. Komadel** zvolený aj v neprítomnosti za revízora a prvého náhradníka exekutívy. Roku 1978 bol do exekutívy kooptovaný na uprázdnené miesto, v roku 1980 bol zvolený za člena exekutívy, v roku 1982 za viceprezidenta a v roku 1986 znovu za člena exekutívy. Súčasne od roku 1976 do roku 1990 bol členom Interfederálnej komisie FIMS a vykonával funkciu jej tajomníka. Za svoju dlhoročnú úspešnú činnosť vo FIMS bol v roku 1992 vyznamenaný zlatou medailou a zvolený za čestného člena FIMS. Za člena Vedeckej komisie FIMS bol od roku 1972 až do roku 1990 opakovane nominovaný **prof. Máček**. Vypracoval pre FIMS dva „statements“ o tréningu a pretekanií detí a mládeže. V roku 1990 bol do vedeckej komisie kooptovaný **doc. Hamar** a o 4 roky na valnom zhromaždení bol presvedčivo s veľkou prevahou zvolený za člena exekutívy FIMS. Pozíciu obhájil aj vo voľbách pre obdobie rokov 1998 až 2002 a následne v rokoch 2002 až 2010 pôsobil vo funkcii predsedu vedeckej komisie. **Československé telovýchovné lekárstvo teda patrí medzi málo**

národných spoločností, ktoré mali po úvodných 82 rokov jestvovania FIMS zastúpenie v jeho riadiacich orgánoch.

Hlavným mottom FIMS bolo spolupracovať s medzinárodnými športovými federáciami a Medzinárodným olympijským výborom (IOC) pri zabezpečení zdravotnej starostlivosti športovcov počas konania letných aj zimných olympijských hier. Taktiež zabezpečovali podporu pre rozvoj národných športových medicínskych združení a výmenu informácií a skúseností z vedy, výskumu a praktických skúseností v športovej medicíne.

Dnes je FIMS štruktúrovanou a dobre organizovanou medzinárodnou asociáciou, ktorá je pevne odhodlaná podporovať a rozvíjať športovú medicínu na celom svete. FIMS je domovom štyroch asociácií kontinentálnej športovej medicíny a 117 národných asociácií športovej medicíny po celom svete, ktoré združujú 125 000 športových lekárov zo 117 krajín. FIMS, uznaný MOV, IPC a pridruženým členom SportAccord, sa aktívne spája so všetkými relevantnými medzinárodnými športovými a politickými organizáciami. Účel a správa FIMS je jasne stanovená v jeho stanovách.

Vzdelávacia funkcia FIMS je výrazne podporovaná prostredníctvom svojich kurzov (*Kurzy rozvoja tímových lekárov* a nedávno ďalšie modely kurzov) a publikácií (*Príručka tímového lekára FIMS*), regionálnych a medzinárodných podujatí, svetového kongresu, ktorý sa koná jedenkrát za dva roky a publikovania klinických vedeckých informácií súvisiacich so športovou medicínou (FIMS Position Statements).

Čo robí FIMS?

Vzdelávanie

- Podpora národných a kontinentálnych vedeckých stretnutí
- Organizovanie svetového kongresu športovej medicíny FIMS, ktorý sa koná každé dva roky
- Organizovanie pravidelných kurzov rozvoja tímových lekárov na všetkých kontinentoch
- Rozvoj siete spolupracujúcich centier športovej medicíny FIMS na celom svete
- Pravidelná distribúcia publikácií o dôležitých záležitostiach športovej medicíny
- FIMS tímová lekárska príručka
- Stanovisko FIMS vypracované vedeckou komisiou FIMS
- Poskytnutie prístupu všetkým členom FIMS k British Journal of Sports Medicine

Komunikácia

- Organizovanie regionálnych a medzinárodných konferencií o športovej medicíne
- Podporovanie a udržiavanie kontaktov s organizáciou športovej medicíny a odborníkmi na celom svete
- Rozvíjanie siete spolupracujúcich centier športovej medicíny
- Udržiavanie vzťahov s príslušnými politickými orgánmi
- Ponúka webovú stránku FIMS ako platformu

Vyhlasenie o poslaní FIMS

Cieľom Medzinárodnej federácie športovej medicíny je:

- Podporovať štúdium a rozvoj športovej medicíny na celom svete
- Zachovať a zlepšiť zdravie ľudstva prostredníctvom cvičenia a športu

- Vedecky študovať prirodzené a patologické dôsledky telesnej výchovy a účasti v športe
- Organizovať a/alebo sponzorovať medzinárodné vedecké stretnutia, kurzy, kongresy a výstavy v oblasti športovej medicíny
- Spolupracovať s národnými a medzinárodnými organizáciami v športovej medicíne a príbuzných odboroch
- Publikovať vedecké informácie z oblasti športovej medicíny a iných príbuzných odborov

EFSMA (European Federation of Sports Medicine Associations), Európska federácia asociácií športovej medicíny, bola založená v portugalskom Porte v roku 1998. Zástupcom Slovenska na ustanovujúcom valnom zhromaždení bol prof. Hamar. EFSMA sa v priebehu rokov stala dobre organizovanou a štruktúrovanou medzinárodnou asociáciou, ktorá sa zaviazala propagovať a rozvíjať športovú medicínu v celej Európe. V jej výkonnom výbore pôsobil po voľbách v r. 2002 jedno 4-ročné obdobie prof. Hamar.

Jej prvoradým cieľom je ochrana zdravia športovcov, boj proti dopingu, vychádzajúci z presvedčenia, že šport vyjadruje, udržiava a zlepšuje nielen fyzickú zdatnosť a výkonnosť, ale aj psychickú pohodu, vytvára aj sociálne vzťahy a predchádza rôznym chorobám.

V tomto kontexte je hlavným cieľom a najdôležitejšou výzvou EFSMA uznanie športovej medicíny ako primárnej špecializácie v každej jednej krajine Európskej únie.

Okrem toho má EFSMA za cieľ:

- rozvíjať a **harmonizovať štúdium športového lekárstva**, zaradiť ho do základných učebných osnov všetkých zdravotníckych škôl a vzdelávacích inštitúcií;
- stať sa **celoeurópskym fórom** na zlepšenie komunikácie medzi organizáciami športovej medicíny;
- koordinovať akcie na európskej úrovni prostredníctvom **všetkých disciplín športových vied**;
- zvýšiť porozumenie významu fyzickej aktivity a športového tréningu pre celú európsku populáciu, zdieľanie poznatkov **o princípoch a metódach športovej medicíny na prevenciu, liečbu a rehabilitáciu** zranení a chorôb;
- podporovať **výmennu vedeckých výsledkov, skúseností a výskumu**;
- vytvoriť a šíriť **etický kódex** športovej medicíny v celej Európe.

Okrem toho je dôležité zdôrazniť, že EFSMA spolupracuje s Európskou úniou lekárskeho špecialistov (UEMS), najstaršou lekárskou organizáciou v Európe, ktorá je so súčasným členstvom zo 40 krajín reprezentatívnou organizáciou národných asociácií lekárskeho špecialistov v Európskej únii a jej pridružených krajinách.

2. História telovýchovného lekárstva v Československu, na Slovensku a Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH.

Významom telesnej výchovy, pohybu a dostatku telesného zaťaženia pre udržanie zdravia, prevenciu chorôb a potlačenie nepriaznivých sprievodných prejavov staroby sa zaoberajú už zachované písomné práce antických gréckych lekárov. Ich skúsenosti reprezentatívne zahŕňa v práci „*De articulis reponendis*“ učený Hippokrates. Z hľadiska odborného záujmu a profesijnej orientácie môžeme ako prvého telovýchovného lekára označiť Galéna z Pergamu (rr. 129 – 199). Vďaka vedomostiam a skúsenostiam, ktoré nadobudol v medicínskych službách gladiátorskej rímskej školy, dosiahol postupne nielen miesto osobného lekára troch rímskych cisárov, ale predovšetkým objavil dôležitosť preventívneho lekárskeho vyšetrenia a spoznal význam pohybu, telesných cvičení a masáže vo všeobecnej geriatrickej profylaxii starnutia. Telesné cvičenia, ich zdravotné zabezpečenie a masáž mali už predtým dôležité miesto v medicíne starej Číny, Perzie a Egypta.

Medicínska problematika prudko sa rozvíjajúcej telesnej výchovy a športu koncom 19. storočia a najmä v 20. storočí začínala priťahovať stále väčší počet lekárov. Množili sa čerstvé problémy aj nové poznatky z oblasti záťažovej fyziológie a patofyziológie rôznych pohybových činností, čo nastolilo potrebu úzkej odbornej spolupráce pri výmene informácií a koordinácii činností.

Československá spoločnosť telovýchovného lekárstva (ČSSTL)

Hovorca lekárov združujúcich sa okolo Sokola bol prof. Weigner, známy anatóm, ktorý viedol českú delegáciu na prvý medzinárodný kongres telesnej výchovy v Paríži v roku 1913. Až po prvej svetovej vojne spolu s veľkým rozmachom športu dosiahlo aj telovýchovné lekárstvo (TVL) určitý vzostup ako po stránke vedeckej, tak i organizačnej. Čs. obec sokolská zriadila badateľský odbor, zatiaľ čo zdravotný odbor pôsobil už od roku 1908. V roku 1921 vznikol úrazový odbor, ktorý sa zaoberal odškodňovaním úrazov a ich prevenciou.

Organizovaním športových lekárov sa ujala Čs. asociácia futbalová, ktorá ustanovila 29. októbra 1924 zdravotný odbor ČSAF na čele s dr. Stránským. Tento odbor zvolal 8. decembra 1928 I. zjazd športových lekárov, kde prednášali prof. Weigner, prof. Libeňský a prof. Jirásek. Vtedy bola tiež založená pri Čs. všesportovom výbore zdravotná rada, ktorá organizovala prednáškové schôdze. V roku 1930 zorganizovala prvý kurz športovej medicíny, kde prednášali známi predstavitelia lekárskej vedy, prof. Weigner, prof. Vondráček, prof. Král, prof. Prusík a ďalší.

Po druhej svetovej vojne bola ustanovená lekárska komisia Ústredného národného telovýchovného výboru, ako aj prípravný výbor pre založenie spoločnosti TVL, ktorého predsedom bol prof. Jirásek a jednatelom dr. Hornof. Tento výbor zvolal ustanovujúce valné zhromaždenie na 29. septembra 1946. Náplňou činnosti spoločnosti TVL bolo organizovanie vedeckých schôdzí, publikačná činnosť, popularizácia vedeckých poznatkov a zastupovanie na medzinárodnom fóre. Za predsedu bol zvolený prof. Jirásek, členmi: dr. Baudiš, dr. Bínovský, doc. Haviar (ako delegáti slovenskej odbočky), dr. Hornof, doc. Jaroš, dr. Kalmúncer, dr. Kavalír, dr. Kohler, doc. Král, doc. Krůta, dr. Libánský, dr. Mathé, dr. Mecl a ďalší.

Po schválení stanov ministerstvom vnútra bol zvolený užší výbor, jednatelmi boli dr. Hornof a dr. Schmid, zapisovateľom dr. Mathé, medzinárodným sekretárom doc. Král. Tak ako bola určitá asymetria v organizácii štátu, bol podobný stav aj v ďalších organizáciách, a preto bola **v roku 1946** založená Československá spoločnosť TVL a takmer **súčasne Slovenská spoločnosť TVL**, zatiaľ čo Česká spoločnosť TVL vznikla až v roku 1968.

Treba vyzdvihnúť osobnosti, ktoré pôsobili vo vedúcich funkciách v Československej spoločnosti telovýchovného lekárstva a bezprostredne sa zaslúžili o rozvoj nášho odboru na národnej i medzinárodnej úrovni. Prvým predsedom bol prof. Jirásek (1946 – 1960), potom prof. Král (1960 – 1971), doc. Horák (1971 – 1987), prof. Máček (1987 – 1991) a prof. Kučera od 1991 až do skončenia činnosti federálneho výboru. Od roku 1971 do 1992 bol striedavo každé dva roky predsedom federálnej spoločnosti **prof. Komadel** ako predseda Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva. Vo funkcii vedeckého sekretára postupne pôsobili doc. Hornof, doc. Schmid, dr. Pros, doc. Lisy, doc. Kryl, dr. L. Novotný a zo Slovenska doc. Horniak, dr. Graus a doc. Hamar.

Česká a Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva, ktoré samostatne pôsobili na federálnom princípe ako odborné zložky Českej a Slovenskej lekárskej spoločnosti v rámci Československej lekárskej spoločnosti J. E. Purkyňe od roku 1971 sa v dvojročných intervaloch striedali vo vedení federálneho výboru, ktorý koordinoval spoluprácu na národnej a hlavne na medzinárodnej úrovni.

Z čias pred rokom 1918, keď bolo Slovensko súčasťou Rakúsko-Uhorska, nemáme zatiaľ k dispozícii údaje o činnosti v oblasti, ktorú dnes nazývame telovýchovné lekárstvo. Možno odôvodnene predpokladať, že už v minulom storočí a začiatkom tohto sa u nás nastoľovali medicínske otázky vo vzťahu k rozvoju športu a osobitne v oblasti Tatier k rozvoju turistiky, horolezectva a lyžovania. Účasť slovenských športovcov na I. olympijských hrách 1896 v Aténach v družstve Uhorska bola iste spojená aj s predchádzajúcim riešením ich zdravotných problémov. Na zakladajúcom zasadnutí FIMS 14. 2. 1928 vo Sv. Moritzu počas II. zimných olympijských hier bolo 50 lekárov z 11 krajín. Medzi nimi zastupoval ako jediný Československo **Dr. Michal Guhr** z Tatranskej Polianky. To nasvedčuje tomu, že už viac rokov predtým sa musel zaoberať telovýchovno-lekárskou problematikou.

Dr. Michal Guhr (1873 – 1933)

Konanie I. zjazdu Zdravotnej rady Všešportového výboru roku 1935 na Štrbskom Plese v rámci V. konferencie profylaktického lekárstva oprávňuje predpoklad, že tu boli lekári znalí problematiky, keď ako jednotlivé témy vybrali „Poranenia pri športe a hrách“, „Vplyv telesného cvičenia na mladý organizmus“ a „Hodnota a vhodnosť vyšetrovacích metód v telovýchovnom lekárstve“.

Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva (SSTL)

Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva bola založená 12. 11. 1946 v Bratislave ako „odbočka Československej spoločnosti telovýchovného lekárstva“. Na zakladajúcom zhromaždení v posluchárni očnej kliniky sa zúčastnilo 27 lekárov. Vedúcu úlohu zohrali učители lekárskej fakulty, prednostovia ústavov a kliník: prof. Antal, prof. Bárdoš, dr. Bínovský, doc. Bruoth, prof. Čársky, doc. Dohnányi, prof. Haviar, doc. Kliment, prof. A. Kukura, doc. Lajda, plk. dr. Mráz, prof. Nosál, doc. Pivková, prof. Pišút, doc. Rolný, prof. Virsík. Mnohí ďalší učители Lekárskej fakulty UK v Bratislave prispeli k rozvoju SSTL najmä v prvých rokoch.

Osobitne významnú úlohu zohral už pri zakladaní a v celej ďalšej existencii SSTL **prof. Handzo**. V čase jej zakladania bol vedúcim pracovníkom vtedajšej sekcie Povereníctva školstva, kultúry a vedy. Založenie SSTL inicioval a zo svojho úradu činnosť zabezpečil po stránke ekonomickej. V roku 1950 vyšla vyhláška Povereníctva zdravotníctva ČSR o zdravotnom zabezpečení telesnej výchovy a športu, podľa ktorej sa každý aktívny športovec musel raz do roka podrobiť preventívnej lekárskej prehliadke. Vo všetkých okresoch na Slovensku vznikli pri okresných i krajských ústavoch národného zdravia telovýchovno-lekárske oddelenia. O dva roky neskôr vyšla vyhláška o lekárskech špecializáciách. Bývalé športové lekárstvo tak dostalo zákonný podklad a názov telovýchovné lekárstvo ako samostatný medicínsky a vedný odbor.

V roku 1954 sa MUDr. Pavel Handzo stal vedúcim subkatedry telovýchovného lekárstva pri Ústave pre ďalšie vzdelávanie lekárov (dnes Slovenská zdravotnícka univerzita – SZU), ktorý mal za úlohu výchovu telovýchovných lekárov na Slovensku. Po vydaní štatútu Fakultnej nemocnice sa spoločné školské a zdravotnícke pracovisko premenovalo na Klinikum telovýchovného lekárstva. Prednostom kliniky a súčasne aj katedry sa stal MUDr. Pavel Handzo, ktorý sa v roku 1961 stal mimoriadnym profesorom telovýchovného lekárstva. Vo výbore SSTL pôsobil 31 rokov – 1946 – 1955 ako tajomník, 1955 – 1971 ako predseda a 1971 – 1977 ako podpredseda. Prof. Handzo sa nezmazateľne zapísal do histórie slovenského telovýchovného lekárstva.

prof. MUDr. Pavel Handzo, CSc. (1919 – 2013)

Činnosť SSTL výrazne ovplyvnili ďalšie osobnosti, ktoré boli jej vedúcimi funkcionármi. Osobitné miesto v histórii SSTL zaujímal jej prvý predseda prof. Čársky, vtedajší prednosta I. chirurgickej kliniky. Predsedom bol v rokoch 1946 – 55 a potom do roku 1962 podpredsedom spoločnosti.

Vo výbore pôsobil 41 rokov **prof. Ludovít Komadel**, ktorý sa stal v roku 1955 členom výboru, 1962 – 1967 bol vedeckým sekretárom, 1967 – 1971 podpredsedom, od 1971 do 1994 predsedom a od 1994 – 2001 znova vedeckým sekretárom vykonávajúcim celú agendu a ekonomiku SSTL. V roku 1992 bol Medzinárodným olympijským výborom ocenený ako prvý Slovák Olympijským radom v striebre.

prof. MUDr. Ludovít Komadel, DrSC. (1927 – 2022)

V roku 1994 bol za predsedu spoločnosti zvolený **prof. Dušan Hamar**, ktorý bol predtým od roku 1981 vedeckým sekretárom. Dlhé obdobie vo významných funkciách vo výbore pôsobil doc. Horniak ako člen výboru od roku 1955, vedecký sekretár v rokoch 1967 – 1977 a podpredseda v rokoch 1977 – 1994. Doc. Marta Hájková bola opakovane členkou výboru, pokladníčkou v rokoch 1982 – 1990 a revízorkou v roku 1994. Doc. Zapatický pôsobil po 3 funkčné obdobia (1962 – 1977) ako podpredseda, doc. Minarovjeh v rokoch 1955 – 1962 ako vedecký sekretár, podobne ako dr. Graus v rokoch 1977 – 1981. Ako pokladník začal vo výbore roku v 1955 pracovať dr. Novosad, ale krutá choroba predčasne zakončila jeho činnosť i život.

SSTL sa rozhodujúcou mierou zaslúžila o rozvoj telovýchovného lekárstva na Slovensku, o budovanie jeho vedecko-výskumnej základne i klinických pracovísk, o stály prenos najnovších poznatkov i klinických skúseností do telovýchovno-lekárskej i telovýchovno-pedagogickej praxe. Pravidelné pracovné schôdze sa konávali 2 – 4-krát ročne a popri nich ešte významnejšie celoštátne podujatia – národné kongresy a telovýchovno-lekárske dni, ktorých sa na Slovensku uskutočnilo 20. Členovia SSTL sa pravidelne zúčastňovali na týchto akciách, aj keď sa väčšinou konali na území terajšej Českej republiky. Na podujatiach konaných na Slovensku členovia SSTL prezentovali spolu okolo 600 príspevkov. Prednáškovú aktivitu zabezpečovali najmä univerzitní pracovníci z Bratislavy, najprv z lekárskej fakulty (najmä Handzo, Komadel, Horniak, Hájková, Minarovjeh), ale od roku 1961 hlavne z fakulty telesnej výchovy a športu (najmä Komadel, Hamar, Kovalčíková), ďalej z lekárskej fakulty v Košiciach (Burger, Zapatický, Bohuš), z pedagogickej fakulty v Prešove (Gurský, Brtková) a následne z Jeseniovej lekárskej fakulty v Martine (Meško).

Členská základňa SSTL dosahovala už v roku 1949 207 členov (145 lekárov a 62 medicov), v ďalších rokoch sa pohybovala na úrovni okolo 200, v roku 1988 to bolo 220, ale po veľkých politických a ekonomických premenách počet členov poklesol na 160.

Od 1. 5. 1990 SSTL má právnu subjektivitu a naďalej je odbornou spoločnosťou Slovenskej lekárskej spoločnosti. Voči štátnym orgánom, najmä ministerstvu zdravotníctva a ministerstvu školstva (zodpovedajúcemu v SR za telesnú výchovu a šport), ako aj voči Antidopingovému výboru SR a telovýchovným i športovým organizáciám, vrátane Slovenského olympijského výboru, SSTL je expertíznym a iniciatívnym orgánom. Prvým

predsedom novozvoleného výboru SSTL v roku 1990 bol profesor Komadel. Podpredsedom bol doc. Horniak, vedeckým sekretárom MUDr. Hamar, pokladníkom MUDr. Malovič a členmi výboru MUDr. Dzurenková, MUDr. Hájková, MUDr. Javorský, doc. Marček, MUDr. Meško, MUDr. Skladaný a MUDr. Tašárová.

Samostatnými členmi FIMS sa stali Česká republika i Slovenská republika od 1. 1. 1994, ako pokračovatelia Československa, ktoré bolo jedným zo zakladateľov FIMS.

V dosiahnutej úrovni rozvoja patríme medzi málo štátov na svete, kde telovýchovné lekárstvo dosiahlo plné oficiálne uznanie so schválenou koncepciou ako samostatný odbor lekárskeho vied a ako klinický lekárske špecializačný odbor. Na lekárske fakultách bol dlho povinnou súčasťou študijného plánu a končil skúškou. V odbore možno získať vedecké a vedecko-pedagogické hodnosti, na získanie špecializácie sú stanovené záväzné kritériá.

Na Slovensku sa v odbore telovýchovné lekárstvo postupne kvalifikovali na profesorov Handzo, Komadel, Hamar, Meško, docentmi sa stali Minarovjeh, Horniak, Hájková, Zapatický, Marček, Lukáč, Lukáčová, Gurský, Bohuš a Delej. Doktorom vied je len Komadel, ale kandidátov vied je 17, všetci vyššie menovaní docenti a Ferienčík, Skladaný, Graus, Tkáč, Brtková a Dzurenková.

SSTL charakterizuje bohatá publikačná činnosť. Členovia spoločnosti využívali publikačné možnosti v rozličných domácich i zahraničných lekárske i telovýchovných a športových časopisoch, ale najvýznamnejšiu úlohu pre rozvoj nášho telovýchovného lekárskeho zohral spravodaj *Lékař a telesná výchova*. Od roku 1992 vychádza odborný lekárske časopis *Medicina sportiva bohémica et slovacica*, ktorý je riadený redakčnou radou. Svoje príspevky v ňom prezentujú nielen českí a slovenskí lekári, ale o publikovanie sa uchádzajú i zahraniční autori, ktorých príspevky sú uverejňované cudzojazyčne.

Osobitnú zmienku si zasluhuje stála lekárske rubrika v celoštátnom časopise *Tréner*, ktorú viedol po celý čas jeho vychádzania (1956 – 1990) Komadel a podobná rubrika v slovenskej verzii časopisu *Muscles and Fitness*, ktorú vedie Hamar.

Z publikácii sú v popredí monografia Komadel, Barta, Kokavec: *Fyziologické zväčšenie srdca*, vydaná vo Vydavateľstve SAV 1964 po slovensky a 1968 po rusky, celoštátna učebnice Handzo a kol.: *Telovýchovné lekárske* 1980, 1990, Komadel a spolupracovníci: *Lekárske kontroly športovcov* 1968 a *Telovýchovné lekárske* 1985. Celý rad príručiek, začínajúc rokom 1952 publikáciou P. Handza a kol.: „*Lekár radí športovcom*“, ktorých autormi sú okrem Handza, Komadel, Rolný, Hamar, Horniak, Hájková, Minarovjeh, Gurský, Marček a ďalší. Osobitne významné miesto má príručka Komadela a spolupracovníkov (J. Blahunka, D. Dzurenková, M. Hájková, D. Hamar, T. Marček, P. Mendel, D. Meško, M. Novomeská, E. Novotná, M. Somora, H. Svátková, I. Zmečková) „*Telovýchovnolekárske vademecum*“ vydané v roku 1994 a 1997. Distribuované bolo bezplatne všetkým členom SSTL i ČSTL. Cenné sú aj mnohé zborníky z celoštátnych zjazdov a telovýchovno-lekárske dní. V roku 2005 vyšlo tretie vydanie *Telovýchovnolekárskeho vademeca*, autormi ktorého boli D. Meško a L. Komadel a spolupracovníci (B. Delej, B. Dvorský, D. Dzurenková, M. Hájková, D. Hamar, E. Horniak, P. Malovič, T. Marček, E. Novotná, V. Štulrajter). Žiaľ, doposiaľ to bola posledná publikácia na Slovensku z oblasti telovýchovného lekárskeho.

Od roku 1994 – 1998 pracoval výbor v zložení: predseda doc. MUDr. Hamar, podpredseda doc. Marček, vedecký sekretár prof. MUDr. Komadel, pokladník MUDr. Kayser, honorar MUDr. Malovič a členovia doc. MUDr. Meško, MUDr. Javorský, MUDr. Tašárová a MUDr. Bendíková.

Činnosť výboru sa v tomto období orientovala na organizovanie vedeckých a vzdelávacích podujatí. V priebehu 21 rokov sa uskutočnilo 32 pracovných schôdzí, 2 semináre a 11 národných kongresov.

Pracovné schôdze boli zamerané na aktuálne problémy telovýchovného lekárstva. Niektoré boli organizované ako večery kliniky telovýchovného lekárstva v rámci pravidelných schôdzí Bratislavského spolku lekárov. Osobitné pracovné schôdze s vedeckým programom boli venované životným jubileám významných členov SSTL ako prof. Handzo, prof. Komadel, doc. Hájkova a doc. Marček. Náplňou viacerých schôdzí boli prednášky zahraničných hostí ako prof. Parker (Austrália), prof. Araujo (Brazília), prof. Skinner (USA) a dvakrát účastníci výmenného programu Európskej federácie telovýchovného lekárstva. Náplňou pracovných schôdzí boli skúsenosti zo zdravotného zabezpečovania významných športových podujatí, najmä zimných a letných olympijských hier, novinky z oblasti funkčnej diagnostiky, správy z medzinárodných vedeckých podujatí a iné aktuálne témy týkajúce sa pohybu a zdravia.

Pre funkčné obdobie rokov 1998 – 2002 bol výbor SSTL zvolený v tomto zložení: predseda doc. Hamar, podpredseda doc. Marček, vedecký sekretár prof. Komadel, pokladník dr. Kayser, styk s médiami zabezpečoval dr. Malovič, členmi výboru boli dr. Bendíková, dr. Javorský, dr. Herchelová, doc. Meško, revízormi dr. Patka a dr. Skladaný.

Národné kongresy sa konali v Bratislave (1996, 2006, 2011, 2013, 2015), Dunajskej Strede (2000), na Štrbskom Plese (2002), Trenčianskych Tepliciach (2004 a 2010) a Trenčíne (2008). Súčasťou kongresov boli valné zhromaždenia SSTL, každé 4 roky volebné.

Kongresy sa organizovali v spolupráci s inštitúciami ako Slovenský olympijský výbor, Slovenský paralympijský výbor, Inštitút pre ďalšie vzdelávanie lekárov a farmaceutov, Slovenský antidopingový výbor, resp. Antidopingová agentúra Slovenskej republiky a Národné športové centrum. Na kongresoch sa zúčastnili viacerí významní predstavitelia telovýchovného lekárstva zo zahraničia, ako napríklad prezidenti FIMS, prof. De Rose (Brazília), prof. Pigozzi (Taliansko) a prof. Fronterra (Portoriko), prezident Európskej federácie telovýchovného lekárstva prof. Bachl (Rakúsko), bývalý prezident Americkej spoločnosti telovýchovného lekárstva prof. Micheli a iní.

V roku 2007 sa v Trenčianskych Tepliciach uskutočnil *Kurz telovýchovného lekárstva* sponzorovaný lekárskou komisiou MOV. Jedným z prednášateľov bol profesor Hartmann z Mníchova. Jeden zo seminárov, zameraný na aktuálne problémy športovej kardiológie, bol usporiadaný v spolupráci so Slovenskou kardiologickou spoločnosťou.

Medzi významné oblasti činnosti Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva možno zaradiť aj spoluprácu s odborom štátnej starostlivosti o telesnú výchovu a šport pri sprostredkovaní úhrad za nadštandardnú telovýchovno-lekársku starostlivosť pre reprezentantov SR a športovo-talentovanú mládež v rokoch 1996 až 2000.

Na legislatívnej úrovni sa výbor v rokoch 1998 až 2002 podieľal na inovácii dokumentov koncepcie odboru telovýchovného lekárstva a na vzdelávacom programe v tomto nadstavbovom odbore. Výbor tiež vypracoval návrhy na úpravu liečebného poriadku o dispenzarizácii športovcov pre MŠ SR a návrh na metodické usmernenie pre MZ SR.

„Čiernym dňom“ pre slovenské telovýchovné lekárstvo bol dátum 1. 6. 2003, keď nadobudol právoplatnosť zákon Ministerstva zdravotníctva SR o „zrušení“ pracovísk telovýchovného lekárstva – zákon NR SR č. 138/2003 Z. z. z 9. 4. 2003, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Odbor telovýchovného lekárstva bol zaradený medzi odbory nehradené z verejného zdravotného poistenia.

Týmto dňom začali postupne zanikať dlhé roky fungujúce ústavy telovýchovného lekárstva a pracoviská TVL fungujúce v krajských a okresných nemocniciach. Výrazne poklesol počet aktívne pracujúcich športových lekárov. Väčšinou sa vrátili k svojmu pôvodnému odboru. Na druhej strane začali pomaly vznikať súkromné zdravotnícke zariadenia, ktoré začali nahrádzať tieto pracoviská. Ako prvé súkromné pracovisko tohto typu vzniklo 23. 11. 2003 neštátne zdravotnícke zariadenie Sportmed s.r.o., ktoré začalo ako jediné na Slovensku s komplexnou zdravotnou starostlivosťou o športovcov (preventívne prehliadky, diagnostika trénovanosti, poradenstvo v oblasti výživy, multiodborové konzília, športová traumatológia vrátane operačnej liečby, rehabilitácia, regenerácia, neskôr aj výroba vlastných doplnkov výživy pohybového aparátu). Zakladateľom Sportmedu bol doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH, ktorý aktívne pôsobil ako primár a lekár zariadenia. Vzhľadom na to, že tieto výkony neboli hradené z verejného zdravotného poistenia (zdravotných poisťovní), museli si za tieto služby športovci platiť. Športové zväzy začali upúšťať od povinnosti absolvovať telovýchovno-lekársku prehliadku a ponechávali to na individuálne rozhodnutie trénerov alebo jedincov. Záujem o športové prehliadky bol minimálny, skôr väčší u amatérskych športovcov a „hobíkov“ ako u vrcholových športovcov. Z kliník telovýchovného lekárstva ostali pracovať len tie v Košiciach, Martine a Bratislave.

Predseda prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc. vykonával funkciu predsedu SSTL až do 14. 5. 2015. Vo funkcii vedeckého sekretára sa v uvedenom období (1994 – 2015) vystriedali prof. MUDr. Ľudovít Komadel, DrSc., MUDr. Pavel Malovič, doc. MUDr. Eugen Horňák, CSc., MUDr. Bohuš Dvorský a MUDr. Andrea Herchelová.

prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc. (1952)

Dňa 14. 5. 2015 sa konal výročný kongres telovýchovného lekárstva v hoteli Double Tree Hilton v Bratislave. Počas kongresu sa uskutočnilo aj valné zhromaždenie spoločnosti s voľbou nového 9-členného výboru spoločnosti. Za predsedu spoločnosti bol zvolený **doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH.**, podpredseda MUDr. Pavel Malovič, PhD., MPH., vedecká sekretárka MUDr. Monika Bartošová, pokladníčka Mgr. Žaneta Csáderová, PhD. a členmi výboru boli prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc., prof. MUDr. Dušan Meško, CSc, MUDr. Andrea Herchelová, MUDr. Jarmila Platová, MUDr. Vladimír Kayser.

Novozvolený výbor zaktualizoval zoznam pracovísk telovýchovného lekárstva a zoznam lekárov, ktorí aktívne pracujú v odbore telovýchovné lekárstvo. Pracoval na príprave DRG systému a príprave nového zákona o športe. V roku 2016 nadobudol právoplatnosť **nový Zákon o športe č. 440/2015 Z. z.** a k nemu vykonávacía vyhláška č. 51/2016, ktorá definovala rozsah povinnej telovýchovnolekárskej prehliadky pre športovcov v organizovanom športe. Týmto sa dosiahol významný úspech pre „prežitie“ odboru telovýchovné lekárstvo v praxi. Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva pristúpila k akreditácii

pracovník TVL a zaviedla „muster“ preventívnej telovýchovnolekárskej prehliadky. V nasledujúcich rokoch sme zvädzali intenzívny „boj“ s ministerstvom zdravotníctva, ktoré opakovane niekoľko rokov (od roku 2003) ignorovalo naše požiadavky, aby výkony telovýchovného lekárstva mohli byť hradené z verejného zdravotného poistenia. Táto naša požiadavka stále nie je splnená (začiatok roka 2024). Výbor spoločnosti pracoval na tvorbe nových stanov spoločnosti, ktoré by spĺňali podmienky zákona o športe.

Dňa **6. 6. 2019** sa počas Národného kongresu telovýchovného lekárstva v Bratislave konalo valné zhromaždenie spoločnosti, ktoré schválilo **nové stanov spoločnosti**. Do sedemčlenného výboru spoločnosti boli zvolení: doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH. ako prezident spoločnosti, prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc. ako viceprezident, MUDr. Monika Bartošová ako vedecká sekretárka a PaedDr. Žaneta Csáderová, PhD. ako pokladníčka spoločnosti. Ďalšími členmi výboru boli zvolení prof. MUDr. Dušan Meško, CSc., MUDr. Jarmila Platová a novým členom výboru sa stal MUDr. Robert Dinka, PhD. Novozvolený výbor pokračoval vo svojich aktivitách, hlavne snahou o zaradenie odboru medzi ostatné odbory, ktorých činnosť je hradená z verejného zdravotného poistenia, aby činnosť našich lekárov nebola diskriminovaná oproti výkonom lekárov z ostatných odborov.

Výbor SSTL zabezpečil finančné prostriedky pre zostavenie a vydanie 2 edícií publikácie *Telovýchovnolekárske vademaecum*. Na jeho vypracovaní sa podieľal široký okruh autorov pod vedením prof. MUDr. Komadela DrSc. (1. vydanie) a prof. MUDr. Dušana Meška, CSc. (2. vydanie).

Na valnom zhromaždení SSTL počas Národného kongresu telovýchovného lekárstva v hoteli Gate One v Bratislave bol dňa 26. 10. 2023 na obdobie rokov 2023 – 2027 zvolený výbor v zložení: doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH. – prezident, prof. MUDr. Dušan Hamar, CSc. viceprezident, MUDr. Monika Bartošová vedecká sekretárka, pokladníčka PaedDr. Žaneta Csáderová PhD. a členmi výboru, prof. MUDr. Dušan Meško, PhD., MUDr. Robert Dinka, PhD a novým členom výboru, ktorý nahradil MUDr. Jarku Platovú sa stal MUDr. Michal Fečík. **Doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH.** bol menovaný od 1. 1. 2023 prednostom Ústavu telovýchovného lekárstva lekárskej fakulty pri Slovenskej zdravotníckej univerzite.

doc. MUDr. Branislav Delej, PhD., MPH. (1962)

Prof. MUDr. Dušan Meško, CSc., ktorý je členom výboru SSTL od jej vzniku (1990 – doposiaľ, minimálne do roku 2027) je súčasne od roku 2008 aj hlavným odborníkom ministerstva zdravotníctva pre odbor telovýchovné lekárstvo.

prof. MUDr. Dušan Meško, CSc. (1956)

Vďaka obrovskej snahe niektorých členov výboru SSTL (Delej, Hamar, Meško, Bartošová) sa podarilo zakomponovať do nového zákona o športe (Zákon 440/2015 Z. z., ktorý nadobudol právoplatnosť od 1. 1. 2016) povinnosť absolvovať preventívnu telovýchovnolekársku prehliadku jedenkrát ročne u športovcov v organizovanom športe. Prehliadky boli naďalej hradené individuálne, mimo poisťovní. Neskôr začali zdravotné poisťovne prispievať určitou čiastkou na tieto prehliadky u športujúcej mládeže do 18 rokov (každá z nich v rôznej výške). Vďaka týmto opatreniam vznikali ďalšie telovýchovnolekárske pracoviská, ale len na súkromnej báze, nie v štátnych zdravotníckych zariadeniach. Postupne začali mať lekári záujem atestovať sa v odbore telovýchovné lekárstvo a ich počet neustále stúpa. V súčasnosti (začiatok roka 2024) je na Slovensku 35 registrovaných telovýchovnolekárskejších pracovísk. Počet členov SSTL je 98. Tým, že neustále rastie záujem o atestáciu v odbore a vyvíjame iniciatívu na zaradenie odboru telovýchovné lekárstvo medzi odbory, ktorých výkony sú hradené zdravotnými poisťovňami, je predpoklad, že počet pracujúcich lekárov aj pracovísk narastie.

V dosiahnutej úrovni rozvoja patríme medzi málo štátov na svete, kde telovýchovné lekárstvo dosiahlo plné oficiálne uznanie so schválenou koncepciou ako samostatný odbor lekárskejších vied a ako klinický lekárskejší špecializačný odbor. Na lekárskejších fakultách bol dlho povinnou súčasťou študijného plánu a končil skúškou. V odbore možno získavať vedecké a vedecko-pedagogické hodnotní, na získanie špecializácie sú stanovené záväzné kritériá.

Čím prispelo telovýchovné lekárstvo ostatným lekárskejším oborom a praxi

Telovýchovné lekárstvo necharakterizuje profesia ľudí, o ktorých sa stará, ale jeho vlastné, osobité diagnostické postupy, fyziologická aj patofyziologická problematika a terapeutické postupy. Vďaka systematickej práci telovýchovného lekárstva boli odhalené funkčné a morfológické zmeny organizmu podmienené pravidelnou pohybovou aktivitou – ako napríklad vzostup maximálnej spotreby kyslíka a srdcového minútového objemu, pokles srdcovej frekvencie pri danej spotrebe kyslíka, pokles tlaku krvi, zlepšenie efektívnosti práce myokardu, zlepšenie vaskularizácie kostrového svalstva a myokardu, vzostup aktivity aeróbných enzymatických systémov svalstva, zníženie výskytu a mortality kardiovaskulárnych ochorení, ekonomizácia metabolizmu (pokles produkcie kyseliny mliečnej – laktátu, zlepšenie využitia voľných masných kyselín, normalizácia tolerancie glukózy a tak podobne), boj proti obezite, zlepšenie pomeru HDL/LDL, zvýraznenie vytrvalosti, zlepšenie štruktúry a funkcie väzov, šliach a chrupaviek, zvýšenie kvality a hustoty kostí, znásobenie svalovej sily, zníženie citlivosti k námahe a zlepšenie termoregulácie.

Od telovýchovného lekárstva získala: *interná medicína* – spiroergometriu, simultánnu registráciu telesných funkcií, určovanie aeróbného a anaeróbného metabolizmu, anaeróbného prahu z laktátu a ventilačne-respiračných parametrov, *pediatria* – poznatky

o zmenách výkonnosti detí a klinickom význame akcelerácie a retardácie vývoja, *geriatria* – poznatky o zmenách výkonnosti a rozsahu adaptability v procese starnutia, vplyve telesných cvičení na kardiorespiračné funkcie, metabolizmus a pohybový systém u geriatrických pacientov, *gynekológia* – poznatky o zmenách gynekologicky zaujímavých hormónov vplyvom záťaže a zmenách výkonnosti v tehotenstve a počas menštruácie.

Nové trendy a poznatky o využití prostriedkov telesnej výchovy a športu nielen v primárnej či sekundárnej prevencii, ale aj v komplexnej liečbe závažných ochorení, vplyve telesnej záťaže na imunitný systém, záťažovej diagnostike myogénnych enzymopatií, záťažovej echokardiografie, biomechanickom pôsobení rozličných pohybových aktivít na jednotlivé štruktúry oporno-pohybového aparátu, prínos k rozvoju neinvazívnych rádiotelemetrických metód registrácie funkcií, svedčia o tom, že možnosti tohto odboru nie sú ešte zďaleka vyčerpané. Jeho metódy a postupy patria do repertoáru modernej diagnostickej a liečebnej práce.

Vďaka získaným výsledkom bolo možné rozvinúť konziliárnu činnosť pre ostatné odbory, predovšetkým pre všeobecné lekárstvo, internistov, pracovné lekárstvo, rehabilitáciu a posudkové lekárstvo. Vyšetrovacie metódy, ktoré boli rozvinuté a zvládnuté, boli použiteľné súčasne aj pri diagnostickom záťažovom vyšetrení. Tým sa odbor stal súčasne aj diagnostickým odborom a poskytoval túto službu pre ostatné odbory hlavne kardiológov a internistov.

Tento krok pokladáme za základný prínos, ktorým obohatilo telovýchovné lekárstvo liečebnú starostlivosť, tým že ovládlo metódy fyziologickej záťažovej diagnostiky a použilo ich v diagnostike a liečbe.

Je však, bohužiaľ, **paradoxom súčasnosti**, keď tento odbor, ktorý záťažové metódy priniesol, rozvinul a uplatnil, nemá právo ich používať v rámci platieb zo zdravotného poistenia k diagnostike, liečeniu a posudzovaniu výsledkov terapie. Keďže telovýchovnému lekárstvu nie sú hradené zo zdravotného poistenia diagnostické a liečebné výkony ani u chorých, znamená to krok k znovuzaradeniu odboru medzi okrajové odbory.

Výrazom novej náplne odboru bolo prijatie novej koncepcie odboru v roku 1989. Táto koncepcia formulovala odbor ako klinický, ktorého obsahom je najmä použitie pohybovej aktivity ako liečebnej metódy u skupiny tzv. civilizačných ochorení, ku ktorým patrí hlavne ischemická choroba srdca, hypertenzia, diabetes, dyslipoproteinémia, obezita a osteoporóza.

Za **hlavnú vyšetrovaciu metódu odboru bolo pokladané záťažové vyšetrenie** v rôznych variantách. K ďalším úlohám patrila podľa koncepcie starostlivosť o zdravotný stav športujúcich, a to na všetkých výkonnostných úrovniach a v rôznych vekových kategóriách so zameraním na šport mládeže a staršej populácie. Spolu s metódami záťažového vyšetrenia priniesol odbor TVL aj nový spôsob uvažovania, to znamená dynamické hodnotenie funkcií ľudského organizmu, človeka v pohybe, v aktivite a opustenie statického pohľadu na chorého.

Za ďalší prínos možno považovať novú definíciu pojmu zdravie, kde odbor propagoval koncepciu, že určitý stupeň telesnej zdatnosti je súčasťou pojmu zdravie. Toto bolo potvrdené veľkými epidemiologickými štúdiami, kde sa ukázalo, že **nízka telesná zdatnosť a hypokinéza** je samostatným **rizikovým faktorom** ischemickej choroby srdca. Toto sa aplikovalo v rôznych klinických odboroch, kde sa skracovala doba imobilizácie na lôžku či po chirurgických zákrokoch, alebo pri niektorých interných chorobách.

Telovýchovné lekárstvo ovplyvnilo aj teóriu a prax telesnej výchovy a športu

Uplatňovanie telovýchovnolekárskeho a medicínskych poznatkov pri pedagogickom riadení telovýchovného procesu každého druhu, od školskej telesnej výchovy, cez rekreačnú

pohybovú aktivitu až po vrcholový športový tréning, zdravých i zdravotne oslabených sa u nás zabezpečovalo zaradením súčastí telovýchovného lekárstva ako vyučovacích predmetov do učebných osnov všetkých druhov vzdelávania a doškolovania telovýchovných pedagógov. Najzreteľnejšie to bolo pri univerzitnom štúdiu telesnej výchovy a športu. Ako samostatné vyučovacie predmety so skúškou boli anatómia človeka (vrátane funkčnej anatómie a kineziológie), fyziológia človeka, fyziológia telesných cvičení, biochémia, lekárska kontrola športovcov alebo klinika telovýchovného lekárstva, hygiena telesnej výchovy a športu, traumatológia a prvá pomoc v športe, regenerácia a športová masáž, telesná výchova oslabených. V posledných rokoch nastala prudká redukcia rozsahu výuky i počtu skúšok, takže optimálny model sa ešte len hľadá. Podobne bola telovýchovnolekárska problematika začlenená aj do učebných osnov školení trénerov a cvičiteľov všetkých stupňov.

Prax telovýchovných pedagógov, najmä trénerov žiadala najmä poznatky z funkčnej diagnostiky a klinického sledovania športovcov, ktoré môže tréner bezprostredne uplatniť vo svojej činnosti. Určovanie frekvencie srdca, spotreby kyslíka, hladiny laktátu v krvi pri definovanom zaťažení, silové parametre a podobne pomáhajú trénerovi pri individuálnom modelovaní tréningu a pri dosahovaní výkonnostných cieľov. Správna životospráva (racionálna výživa podľa športovej špecializácie, regenerácia, odmietanie fajčenia, pitia alkoholu, užívania drog) sa stali samozrejmyimi doplnkami športového tréningu získané z telovýchovnolekárskeho poznatkov.

Vo svetovom meradle bola ojedinelá **evidencia úrazov** členov bývalého ČSZTV, keď sa od roku 1976 do 1988 zhromaždili údaje o takmer 200-tisíc úrazoch, pri ročnom vyhodnocovaní 13 až 18-tisíc, pravidelné organizovanie konferencií úrazovej prevencie vytvorili predpoklady pre efektívnu prevenciu úrazov v každom druhu športu, pri zohľadnení pohlavia, veku, výkonnostnej úrovne a podobne.

Pre prax masových telovýchovných podujatí, akými boli u nás najmä spartakiády, mali veľký význam podrobne vypracované a v praxi overené protiepidemické opatrenia. Anti-dopingová aktivita a prevencia drogovej závislosti svojím celospoločenským významom prekročili rámec telesnej výchovy a športu.

Veľmi významnou bola skutočnosť, že erudovaní telovýchovní pedagógovia, ktorí stáli na čele jednotlivých telovýchovných organizácií boli schopní vo svojej sfére pôsobnosti spolupracovať s lekármi, takže takmer vo všetkých športových organizáciách boli v činnosti zdravotné komisie a zdravotnícke aspekty sa presadili až do technických a súťažných pravidiel jednotlivých športov. Napríklad každoročnú preventívnu lekársku prehliadku vyžadovali súťažné poriadky všetkých športov. Takto sa u nás plnili odporúčania **FIMS (Federation Internationale Medicine Sportive)** i Rady Európy.

Záver

Za 78 rokov má Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva za sebou množstvo dobre vykonanej práce, ale s obavami sa pozerá do budúcnosti pre doteraz nedoriešené postavenie telovýchovnolekárskeho odborného služieb v nových zložitých podmienkach.

Veríme, že budúcnosť ukáže potrebu odboru TVL, že slovenské zdravotníctvo sa vyrovná so súčasnou krízou a pochopí, že TVL ako odbor, ktorého obsahom je primárna a sekundárna prevencia, má svoje miesto v modernej medicíne.